

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ
İlkbahar/ Spring

Yazar: Karl E. Meyer

Eser: Orta Doğu Tarihi : Kral Yaratanlar

Akılçelen Kitaplar Yayınevi

Çevirmeni: A. Gazi Vural-Safa Tekeli

Sayfa sayısı: 760

*Ebadı: 14*22 cm*

Basım Yılı: 2016

Gazi Vural¹

“Orta Doğu” denilince ilk akla gelen, dün olduğu gibi bugün de “savaş ve ölüm”dür. Savaş ve ölüm kelimeleri, bölgeyle o kadar özdeşleşmiştir ki bugün “Orta Doğu=Savaş” denklemi tartışmasız kabul gören bir gerçekliğe dönüşmüştür. Hatta geleceğe ilişkin analiz yapan siyaset bilimcilerin büyük bir çoğunluğu, olası bir III. Dünya Savaşı’nın kıvılcımının bu bölgeden parlayacağını iddia edebilmektedirler. Bu denklem öyle bir gerçekliktir ki, Osmanlı İmparatorluğu’nun egemen olduğu dönem hariç, bölgenin uzun tarihinde hemen hemen hiç bozulmamıştır. Ne yazık ki yakın gelecekte de bozulacak gibi görünmüyor. Bu nedenle Orta Doğu’ya yönelik her türlü politika önerilerinin mutlaka bu tarihsel gerçeklik üzerinde oluşturulmasında yarar vardır.

¹ Editör

“Orta Doğu=Savaş” denklemini anlamak için kuşkusuz Orta Doğu tarihini iyi bilmek gerekir. Elbette farklı tarihsel zamanlarda ortaya çıkan, ancak süreklilik arz etmeyen uygarlıkların oluşturduğu ve tarihinin her döneminde heterojen bir yapının hâkim olduğu bir bölgenin bütünsel tarihini anlamak hiç de kolay bir şey değildir. Bununla birlikte bölgenin bütünsel tarihi ile ilgili çalışmaların olduğunu belirtmekte fayda var. Bernard Lewis’in bölgenin bütünsel tarihine ilişkin klasikleşmiş, *Ortadoğu: Hıristiyanlığın Başlangıcından Günümüze Ortadoğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi* adlı yapıtı buna iyi bir örnektir.

Her ne kadar Orta Doğu'nun tarihine bir bütün olarak bakmak büyük önem taşısa da bu durum, zengin bir tarihsel malzemeyi oluşturan bu heterojen yapının önemli unsurlarını gözden kaçırmak ya da bir elemenden geçirmek gibi bir tehlikeye yol açacaktır. Elbette burada tarihsel malzemedeki kaynaklı sorunlara (tarihsel malzemelerin yetersizliği ya da bizzat tarihsel malzemenin tarihçi tarafından yorumlanması gibi) bizzat tarihçinin öznel tercih sorunu da eklenecektir. Tarihçinin tarihsel belgelerin seçiminden kaynaklanan öznel tercih sorunu, kısmen bütünsel tarihten uzaklaşarak giderilebilir. Elbette bu tarz bir tarih yazımında da tarihçinin öznel tercihleri tarihsel malzemenin seçiminde ve yorumunda belirleyici olacaktır. Ancak farklı tarihçilerin yaptıkları ya da yapacakları çalışmalar bu sorunun ortaya çıkaracağı olası olumsuz sonuçları ortadan kaldırayabileceği gibi tarih yazımında çoğulculuğun da gelişmesini sağlayacaktır.

Orta Doğu: Kral Yaratanlar kitabında Karl E. Meyer ile Shareen B. Brysac, bütünsel tarih yaklaşımdan uzaklaşarak, bizzat modern Orta Doğu'nun yaratılış sürecinde aktif biçimde rol almış tarihsel kişilerin üzerinden Orta Doğu'nun tarihini ele alıyorlar.

Dünyanın en eski uygarlıklarına ev sahipliği yapan Orta Doğu, insanların yerleşik düzene geçtiği ilk bölgedir. Bölgenin kaderini, coğrafi ve kültürel iki önemli faktör belirlemiştir. Coğrafi açıdan Orta Doğu, üç kıta arasında verimli toprakların bulunduğu geçiş noktası ve bir köprü konumundadır. Bu özelliği ile tarih boyunca farklı uygarlıkların bölge üzerinde hegemonya savaşlarına sahne olmuştur. Kültürel açıdan bakıldığında Orta Doğu, insanlık tarihinin en parlak uygarlıklarına ev sahipliği yapmış olmasının yanında üç evrensel inanç sisteminin de doğduğu bir bölgedir. Bölgenin bu özelliği, etnik ve inanç çeşitliliğinde ve elbette çatışmalarında ifadesini bulur. Etnik ve inanç sistemleri arasında yaşanan ve devam eden çatışmalar, “Orta Doğu=Savaş” denkleminin önemli bir unsurunu oluşturur. Örneğin Filistin bölgesi üzerinde Arapların “Kutsal Topraklar” söylemi ile İsrail’in “Antik İsrail” iddiası bu denklemin bozulmasının ne kadar zor olduğunu etnik boyutuyla ortaya koyarken, Kudüs üzerinde her üç inanç sisteminin “Kutsal Şehir” iddiası da inanç boyutunu göstermektedir. 1920 yılında Fransız General bu iddiayı, çağlar öncesine seslenerek tekrarlar: “Büyük Cami’de bulunan Selahaddin Türbesi’nin önünde duran Henri Gourand, türbeyi tekmeler ve (düşündüğü gibi) çağlar ötesine seslenir: ‘Uyan Selahaddin! Geri döndük! Benim buradaki varlığım Haç’ın Hilal’i yendiğinin bir göstergesidir!’” (Meyer ve Brysac, *Orta Doğu Tarihi: Kral Yaratanlar*, 2016, s.599, Akılçelen Kitaplar)

Uzun tarihi geçmişine rağmen bölge, 1882 yılında İngiltere’nin Mısır’ı işgaliyle âdeta yeniden yaratılmıştır. İngiltere’nin imparatorluk sınırlarını Afrika’da genişletmek ve Süveyş kanalı üzerinden Asya ticaretini kontrol etme politikasıyla başlayan Orta Doğu’nun yaratılma

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

İlkbahar/ Spring

sürecinde, bölgenin altında bir petrol denizinin olduğunun anlaşılmasıyla diğer emperyalist devletlerin de bu sürece katılma istekleri artmıştır. En nihayetinde, yeniden şekillenen ve paylaşılan bölgeye, 1902 yılında İngiliz dergisi *The National Review*'de yayımlanan “Basra Körfezi ve Uluslararası İlişkiler” makalesinde Amerikalı deniz subayı Alfred Thayer Mahan tarafından “Orta Doğu” adı verilmesiyle “Modern Orta Doğu” yaratılmış olur. Modern Orta Doğu, “Orta Doğu=Savaş” denklemini bozmak yerine, denkleme yeni bir unsur olarak petrolün de denkleme eklenmesi anlamına gelir. Bunun sonucunda Orta Doğu’daki savaşlar, aslında emperyalistler arası paylaşım mücadelesine dönüşür.

Orta Doğu: Kral Yaratanlar kitabında Karl E. Meyer ile Shareen B. Brysac, bütünsel tarih yaklaşımından uzaklaşarak, bizzat modern Orta Doğu’nun yaratılış sürecinin tarihini anlatıyorlar. 1882 yılında İngiltere’nin Mısır’ı işgaliyle başlayan yeni dönem, günümüzde ABD’nin Irak, Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan gibi bölge ülkelerini yeniden şekillendirme çabalarıyla sürmektedir. Meyer ve Brysac, bu süreçte rol alan aktörlerin kişisel tarihleri üzerinden modern Orta Doğu’nun tarihini anlatmaya koyuluyorlar. Elbette tarihi, kişilere indirgemek ve tüm diğer tarihsel nedenleri göz ardı ederek tarihi tarihsel aktörlerin iradelerine bağlamak gibi bir yöntemi uygulamıyorlar. Sadece, bu tarihsel aktörlerin kişisel tarihinde saklı kalan bütünsel tarihin görmezden geldiği ya da unutmış olduğu ayrıntıları gün yüzüne çıkarmayı ve böylelikle bütünsel tarihi tamamlamayı amaçlıyorlar. Marc Bloch’un da belirttiği gibi, “İyi bir tarihçi, masallardaki bir dev gibidir. Nerede insan kokusu alırsa bilir ki onun avı oradadır.” Meyer ve Brysac da işte bu tarihsel aktörlerin kokusunu alarak iyi bir tarihçilik örneğini ortaya koymayı başarıyorlar.

Orta Doğu: Kral Yaratanlar kitabında Karl E. Meyer ile Shareen B. Brysac, insan kokusunu takip ederek modern Orta Doğu’nun yaratılış sürecinde rol alan ve hatta bu süreçte bizzat bölgeyi şekillendiren en önemli on iki aktörün kişisel tarihlerinin peşine düşüyorlar. Öncelik elbette İngiliz uyrukluklarda, ardından sıra Amerikalılara geliyor. Avlarına düşen insanların kimileri son derece tanınmış simalar: (T. E. Lawrence namıdiğer Arabistanlı Lawrence, Gertrude Bell namıdiğer El- Hatun, John Bagot Glubb namıdiğer Glubb Paşa, Harry St. John Philby namıdiğer Hacı Abdullah gibi. Kimileri ise fazla tanınmazlar: Nijerya’nın ismini bulan Flora L. Shaw, Mısırlıların “Büyük Ayı”sı Sör Evelyn Baring, İsrail’in büyükbabası Sör Mark Sykes ve Irak’ın bölgesel yaratıcısı A. T. Wilson. Bir kısmıyla ilgili tartışmalar ise aradan geçen onca zamana rağmen hararetli bir biçimde devam etmektedir: CIA'den Miles Copeland ve Pentagon'dan Paul Wolfowitz. Bu isimlerin tümü, bu bölgedeki kralların, sınırlarını çizdikleri ülkelerin başına geçmesini sağlamışlardır. Arabistanlı Lawrence’ın dediği gibi, “Ben bir kral yahut başbakan olamadım. Fakat onları yarattım ve onlara istediğim gibi yön verdim.” Ne yazık ki, bu insanların modern Orta Doğu’nun yaratılma sürecinde yaptıklarını okudukça, “Orta Doğu=Savaş” denkleminin yakın bir gelecekte değişmeyeceğini çok daha iyi anlıyoruz. İnsanın aklına Gustave Le Bon’un ünlü sözü geliyor ister istemez: “Dünyayı idare edenler ölümlerdir.”

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

İlkbahar/ Spring

Orta Doğu Tarihi: Kral Yaratanlar Orta Doğu'nun yaratılma sürecinde rol almış bu kişilerin yaşadığı iç çatışmalara, türlü nitelendirmelere ve önemli karakterler arasındaki ilişkilere yoğunlaşarak, bugün Amerikalıların saplanıp kaldığı Orta Doğu'nun tarihini gün ışığına çıkarmayı amaçlıyor. Meyer ve Brysac, gerek kişisel arşivleri gerekse de devlet arşivlerinin tozlu raflarında gezinerek bu kişilerin yaşamlarını tüm yönleriyle araştırıp özel tarihlerinin en saklı sayfalarını gün yüzüne çıkarmayı başarıyorlar.

Orta Doğu Tarihi: Kral Yaratanlar, Orta Doğu'nun yakın tarihini tüm yönleriyle öğrenmek, günümüzde bölgede yaşananları anlamak için mutlaka okunması gereken bir yapıt.